

19 серпня ц.р. відомому драматургові, науковому співробітнику Центру Курбаса Ярославу Верещаку виповнилося 80 років. З цієї нагоди Міністерство культури України виділило скромні кошти для видання збірки п'єс ювіляра. Вітаючи Ярослава Миколайовича, редакційна колегія «Курбасівських читань» пропонує вашій увазі вступну статтю до збірки доктора філологічних наук Олени Бондаревої.

Олена Бондарева

доктор філологічних наук, професор,

Київський університет ім. Бориса Грінченка (м. Київ)

Ексцентрична концепція драми

Ярослав Верещак ще у 80-ті рр. ХХ ст. заявив про себе як один із лідерів і чільних представників «нової хвилі» в українській драматургії. На сьогодні він автор близько сорока драматургічних творів, багато з яких успішно ставилися на сцені. Нові п'єси цього драматурга засвідчують, що він, лишаючись вірним своєму оформленому значно раніше творчому кредо, за роки плідної співпраці з театрами не полишив літературного і культурологічного учнівства, а з надбаним багажем прагне скорити нові літературні висоти і водночас постійно перебувати у фарватері експерименту.

Іще наприкінці 1980-х рр. І. Мамчур намагався представити читачам театрального колажу «Антракт» «майже закінчений портрет» цього драматурга та виокремити основні риси його ідіостилію. Серед останніх ним були ідентифіковані: використання прийому «театр у театрі»; «різке, свідоме загострення обраних життєвих ситуацій»; притчеві домінанти сюжетобудови; відверта театральність, «поєднання сценічного реалізму й художньої умовності»; зрештою — «розуміння виховної місії сучасного театру як щирого та відвертого співрозмовника». Зрілі твори Я. Верещака свідчать, що майже всі, за винятком

останнього, параметри оформленого ще понад тридцять років тому ідіостилію драматурга перебувають пріоритетними для нього і сьогодні, хоча деякі з них набувають дещо іншого звучання порівняно з «новохвилівською» стилістикою 1980-х. Незмінним лишається й те, що драматург кожним своїм твором, по суті, пропонує нову сюжетну колізію в системі власної авторської міфології. Ось і в нових п'єсах письменник продовжує розсувати кордони своєї міфологічної новобудови, причому вектори розширення його естетичної ойкумени спрямовані як на мотивний пласт, так і на жанрову фактуру.

Прихильність до жанрового епатажу (у попередньому активі драматурга подибуємо примхливі авторські жанрові дефініції «притча», «драматичний репортаж-попередження», «невинна молодіжна комедія з переодяганням, жартами, боями і лише з одним невеличким скандалом», «колапс гравітаційний» та ін.) і в цій збірці дається взнаки: достатньо лише подивитися на ті авторські жанрові номінації, які вигадані для своїх творів, об'єднаних під цією обкладинкою, невтомний Верещак: «Імпровізація?», «діалоги при Сутності», «жебрацький детектив», «трагедія українська», «фірмова гра», «чарівна бувальщина», «чужоземна притча», «маленька п'єса про великий український сюр», «чорна комедія». Тож коли одну з драм таки марковано просто — як «імпровізація?», мимоволі зупиняєшся зором, аби перевірити себе: невже під цим визначенням, позначеним знаком запитання (чи не помилково?), не криється ще одне — нетрадиційне й відверто епатажне? Криється, ще й яке нетрадиційне.

Концепція героя, запропонована драматургом у другій п'єсі цієї збірки, контамінує кілька міфологічних складових: автобіографічну (протагоніст, так само як і автор, є не просто письменником, а представлений власне сучасним українським драматургом: «*драматург видатний*» — звертається до нього Їсо, королева білих Мишей, «*великим письменником*» вважає його дівчина Їя, в яку він закохався, як хлопчисько), психологічну (рельєфно прописана психосоматика

героя у стані глибинної душевної кризи, матеріалізовані базові психо-аналітичні категорії – бо ж, за С. Грофом, те, що метафізика називає мислеформами, психолог означає як «нав'язливі ідеї, комплекси, фобії та неврози»), літературно-статусну («герой епохи» як новітній «Герой нашого часу» – переосмислений лермонтовсько-маканінський літературний міф: «*І я, герой епохи, – на цирлах, і я вже на все готовий*» + еволюція (мутація) «героя мертвого часу» М. Віргінської), соціоісторичну («жертва перехідного періоду», «інтелігентна людина в період зміни суспільної формації»), символічну (багаторушна система «двійництва», здатність героя перебувати в різних «світах»), ігрову (протагоніст не тільки «грає роль» у спектаклі, він ще веде неприховувану «інтерактивну гру» з глядачами). Цю концепцію екстрапольовано на безліч фольклорних і літературних першоджерел, не названих драматургом жодного разу, але досить прозорих для декодування першосмислу і полікодування підтекстового рівня твору.

У Я. Верещака літературоцентричний дискурс виявляє свою «риторичність», ознаками якої Т. Гундорова вважає те, що «автор вибудовує себе знаково і текстуально», оскільки «так чи інакше «зміщуючи», суб'єктивізуючи мову, кодує культурні знаки і символи, він творить багатопланову смислову реальність, дискурсивно маркує свої інтенції, формує певну модель читача, фіксує «порожні місця» і перспективи ймовірних значень, закріплюючи так свою присутність, освоюючи, привласнюючи реальність з допомогою слів, образів, символів, з допомогою дискурсу».

Я. Верещак полюбляє й «нанизування» кодів у межах «міфа театру», пропонуючи ситуації, де присутні на сцені персонажі не завжди чують одне одного, демонструють дискретну комунікацію, абсолютизовану «драмою абсурду», травестують як попередні репліки, так і самий знецінений у постмодерністській культурі концепт «п'єси».

Муруючи шаблі власної авторської міфології, Я. Верещак секуляризує й значною мірою театралізує поле «космічної драми», в якій,

за свідченням С. Грофа, так само як у кіно чи театральній п'єсі, «насправді нікого не вбивають і ніхто не вмирає, оскільки актор по виконанні своєї ролі знову повертається до власної більшої, глибиннішої особистості». З цієї точки зору майже кожна п'єса Я. Верещака вповні підпадає під параметри «нової драми» (модерної неміметичної структури), визначені М. Вороним у статті «Драма живих символів» на матеріалі символістських п'єс модерністської стилістики: «Нова драма моделює боротьбу індивідуума з самим собою; се драма почувань, докорів сумління, драма неспокою, вагання волі, ляку і жаху; се страшливий образ кривавого побоїща в душі людини. Вся увага художника в ній скупчується через психологічні концепції, через те, не пориваючи з реальністю, він інтригу, зовнішні обставини, побутові ознаки відсуває на другий план».

Зрештою, різнорівневі коди у більшості п'єс зацементовано авторським «міфом України», ключовим для міфосвіту Я. Верещака. Якщо у більш ранній драмі Я. Верещака «Чорна зірка» (1969) (у цій збірці уточнено і її текст, і назву — у цьому разі маємо версію під назвою «Центрифуга») персонажі тільки-но визволялися з-під спуду комплексу національної меншовартості, долаючи панівний англійський акцент у найпростіших українських словах, що вимовлялися «по складах», як це роблять недорозвинені діти на початковому етапі засвоєння лексичного огрому чужої мови, і вербалізуючи хаотичну концептосферу іконічної та стереотипної анекдотичної рецепції українця («*Та-то... нень-ка... тро-ян-да... ка-пе-люх... чорно-брив-ці... ко-хан-ня... бать-ків-щи-на... ва-ре-ни-ки... си-ву-ха...*»), то герої п'єси «Душа моя зі шрамом на коліні» вже пропонують зрілі рефлексії щодо повноцінної національної самоідентифікації.

Рефлексивне підґрунтя більшої частини роздумів і несвідомих дій драматургічних героїв у п'єсах останніх років складає багатоярусний світ язичницької душі праукраїнця, роздираного пристрастями внутрішнього ества людини доби українського бароко, поетичного сим-

волізму модерністських і новоромантичних національних претекстів, високих громадянських інтенцій пізнього українського дисидентства, акупунктурних літературоцентричних міфологем національної версії постмодернізму. Як бачимо, матеріал для вибудови цього корпусу по своїй природі здебільшого стосується «інтуїтивних» або помежових, синтетичних культурних періодів, вторинних за своєю стильовою природою, тому «міф України», пропонується Я. Верещаком, не має нічого спільного з примітивною одіозною соціально-політичною міфологією, базованою на раціональних поняттях, і з невмирущим Шевченковим міфом «покритки», надто продуктивним в етнодраматургічній традиції. Натомість він наближений до модерністської міфології, в якій ієрархізовано зацентрований природний *sacrum* — майже недосяжний для сучасної людини ідеал упорядкованого, космозованого світу, гармонійний і перманентно досконалий ахронний локус, протиставлений знеціненому людському світові-хаосу. Як тут не згадати спостереження О. Гриценка про те, що спадковість і самобутність національного релігійного світогляду проявляється не в іменах і кількості богів, не в теологічних догматах, а в світоглядному ядрі з його уявленнями про *sacrum*, описаними М. Еліаде — як про «святе», «справжнє», те, що надає сенсу існуванню людини та спільноти. Міфопоетика різного рівня у Я. Верещака стає засобом створення семантично, енергетично й дидактично насичених образів дійсності — у подібному поєднанні вона неодмінно сприяє реконструкції національної моделі світу в її цілісності та впорядкованості, втіленню національного образу світу як Космосу.

П'єси, запропоновані до уваги читачів, різні й тематично, й жанрово, й настроєво: драматургові хочеться говорити з нами усіма відтінками нашого мовного діапазону — від щирої патетики до інтонацій довірливих і проникливих, від літературних ремінісценцій до епатажної матірної лексики, якій, наприклад, у сучасній російськомовній драмі делегуються функції «новітньої емоції». Проте

навіть яскраво іронічні речі під пером Ярослава Верещака звучать проникливо й тонко, заторкують якісь потаємні струни наших душ і закликають повертатися до вже знаних текстів ще і ще, адже взагалі чи існує людина, якій би вдалося двічі у житті прочитати один і той самий варіант будь-якої п'єси цього драматурга? Це питання риторичне, бо сам Верещак перебуває у постійному творчому горінні, тож щохвилини править і перекроює себе, а відповідно – і свої драматургічні писання, які налічують безліч варіантів. Тож і сьогодні, шановний читачу, Ви матимете нагоду погратися у чергові пазли й із сюжетів нових і знайомих спробувати скласти для себе творчий портрет нашого невтомного ексцентрика – українського драматурга Ярослава Верещака.